

Európa az altenburgi diófák alól

Bori Imre

Andre Malraux-nak sorrendben utolsó szépirodalmi alkotását, *Az altenburgi diófák* című regényét olvashatjuk az egyik zágrebi kiadó jóvoltából.

Korunk egyik legnagyobb írója ez, akinek figyelme az emberiség sorsára irányul, aki szépirodalmi és művészet-történeti alkotásaiban a mai világ haladó erőinek küzdelmét ábrázolja a rossz ellen. A két háború között mindig ott volt, ahol az emberiség nagy ügye mellett szóltak a fegyverek: Kínában, ahonnan máig is legjelentősebb regényét, az *Emberi sorsok-at*, hozta magáva, Spanyolországban, ahol önkéntesként harcol a köztársaságiak oldalán és ahonnan a vereség ellenére is átmentette a reményt a Pireneusokon, mert ha győz is a világ ellentmondásaiból táplálkozó reakció, győzelme ideiglenes. És amikor a második világháború forrágában német fogságba esik, regénysorozat terve érlelődik meg benne, első kötetének kéziratával szöki meg a fogságból. A kéziratok Az altenburgi diófák első fogalmazványát rejtették oldalalaikon.

Az altenburgi diófák a polgári Európa regénye. Ötven év története vonul el szemünk előtt a Berger család sorsának tükrében. A színhely Elzász, a német-francia ellentétek örökös ütközőpontja. A nagyapának itt van jólmenő vállalata. Keménykötésű múlt századbeli polgár, aki a maga törvényei szerint mer élni, és végül öngyilkos lesz. Az író egyik helyen lázadó polgári feudális úrnak nevezi, aki végül le merte vonni helyzetének és sorsának tanulságait: ekkor nyúlt a fegyverhez. Ő még többé-kevésbé meg tudta teremteni életében a harmóniát, ha homokos talajon is. Állandó összeütközésben élt a község előljáróival, az egyházzal és testvérével, Walterrel, aki elhagyta a szülői házat, Altenburgban telepedett le és tudóssá lett.

Az öreg Berger életében még lappangó ellentétek azután a fiú feje felett (ez az író apja) már az egész ellenté-

teit jelképezik. Az imperialista kapitalizmus a fiút a világra küldi. A keleti nyelvek egyetemi tanáráként Konstantinápolyba kerül, és itt német kém lesz, Makedóniában a fiatal törökök forradalmát szervezi, Tripolitániában Enver-pasa mellett harcol, és végül 1915-ben az orosz fronton hal meg. Jellemző és jelképes sors az övé. Az önszenyvébe fulló kapitalista fejlődés, amely a háborút is kirobbantotta, az apa sorsában tükröződik.

A harmadik nemzedék (az író-fiú) már francia tisztként esik fogságba a II. világháború kezdetén, a chartres-i székesegyház boltívei alatt hallgatja fogolytársai beszédét, hallgatja a német tankok dübörgését, azután pedig figyeli a hadifogolytábor mindennapi életét, a reménykedés és a kétségbeesés között hullámzó tömeghangulatát. Itt jelenik meg vízióként a múlt, az az út, amelyen csakis ide lehetett jutni, a polgári fejlődés, amely ebbe a pusztulásba torkolt. És így találja meg életének végső értelmét is, itt látja meg, hogy ebből új világnak kell születnie, új embernek, akinek vérében nem kering már a múlt mérge, nem rombolja átkos örökség a sejtjeit. Úgy áll felismerésével, felismerése egyszerűségében, olyan hangulatban és fenségeseen, mint ahogy „az isten az első embert nézte”. Mindennek a tanulsága pedig ez: „A világ olyan is lehetne, mint az ég vagy a tenger”. Egyszerű és mégis bonyolult, mint minden az élet és a halál kettősségében. Rádöbent arra, hogy ember. Ember, aki magában hordja sok-sok nemzedék minden ismeretét, tapasztalatát, életének értelmét. És egy szörnű, a halállal kacérkodó háborús éjszakán rányílik a szeme az élet szépségére, amely megszülethet ezen a földön.

A regénynek van egy idilli pontja is: Altenburg. Walter, a családi házhoz hűtlen nagybácsi teremtette meg, amikor megvette az ősi kolostort és odaköl-

tözött, amikor gyülekeztek barátai, századunk első évtizedének nagyjai, hogy kultúráról, emberről, múltról és jelenről elmélkedjenek. Gyönyörű könyvtára volt Walternek és benne a korvédőszenjtjeinek, Tolsztojnak és Nietzscheknek portréja, azután Montaigne, Pascal és Beethoven arcképe. De az életstílus előkelőségét is jelzik ezek a nevek, azt a szellemiséget, amely az ősi falak közé költözött. Sokat időzött e falak között termékeny beszélgetések között Max Weber, Stefan George, Sorel, Durckheim, Freud. És ide jön közvetlenül az első világháború kitörése előtt az író apja, részt vesz egy ilyen szellemi szimpozionon. A beszélgetések témája az ember.

Ez a beszélgetés persze nem fejezhető be, a közelgő háború elsöpörte, semmissé tette az altenburgi idillt. Az embertelenné váló Európában már csak csendes könyvtárszobában élnek a szép eszmények, pislákol a humanizmus lángja. De amikor az író, szinte már a halál karjában átéli az emberréválás gyönyörű pillanatát, megvilágosodik előtte, hogy azok a sok év előtti beszélgetések meddők voltak, mert csak beszélgettek az emberről, de nem harcoltak az emberért. Filozófiai fogalmakkal hadakoztak egymás ellen, az igazi humanizmus pedig az, ha az ember megtalálja és meglátja embertársaiban is az embert, és bele tud olvadni a névtelen milliók gondolat- és érzésvilágába, amelynek csupán egy neve van: élet.

Altenburgban pedig 1913-ban imígyen elmélkednek a polgárok. „Nem az a legnagyobb titok, hogy az anyag és csillagok rengetegébe dobtunk, hanem hogy ebben a börtönben magunkból olyan szuggesztív képeket bányásszunk ki, amelyekkel tagadhatjuk semmisségünket”. Egy másik helyen:

„Azokat akik ennek tanulmányozására szánták idejüket, mondjuk, Tolsztoj a Háború és béké-ben, Stendhal, Montaigne, talán Meredith, bizonyosan Dosztojevszkij — vagy bárki más — megkérdeznék: „Hát lényegében mit jelent az embert megismerni?” — Így felelnek: „Nem lepődni meg az emberen”. Ez az egész. És sok. Nem lepődni meg az emberen. Negatív tudás? Hm, ez a negatív tudás fontosabb, mint ama másik...”

„Három könyv: Robinson, Don Quijote, Félkegyelmű. Figyelem! — ez a három egy könyv. Mind a három esetben adva van egy ember, aki elszigetelődött az emberektől. Robinson hajótöréssel, Don Quijote örültségével, Miskin her-

ceg pedig a saját természetével... mondjuk ártatlanságával. A világ regényirodalmának három magánosa. Mi ez a három könyv? Ha az étellel hasonlítjuk össze őket, a harc története, amellyel a magánosságot kell megsemmisíteni, hogy újra megtalálják az embert. Az első dolgozik, a második képzelődik, a harmadik szerzetesként küszködik. Tudom, Daniel Defoe nem volt hajótörött, Cervantes se örült, Dosztojevszkij se szent! Mintha az emberiségnek nem lettek volna lakatlan szigetei az élet minden sarkában! Mindenütt van lehetőség arra, hogy az ember elkülönüljön az emberek közösségétől, ez pedig a megaláztatás és a szegény. De, — most figyeljenek — a világ újbóli meghódításának regényeit a rab Cervantes, a raboskodó Dosztojevszkij és a pellengére ítélt Daniel Defoe írták meg”.

És még egy idézet:

„Az ember a másik embernél kezdődik”.

Ilyen gondolatok zsongnak az altenburgi diófák alatt, majd az író tudatában átnőnek a művészetek újfajta értelmezésébe is. Itt találjuk meg Malraux nagy művészettörténeti munkasága gyökerét is. Az életből halad a művészetek felé — ez a gondolatmenet. 1913-ban még úgy mondták a polgári entellektüelek, hogy a sors uja mozgatja az emberiséget. Ez akkor a háború tornyosuló felhői alatt, az utolsó verőfényben így is látszhatott. „Az ember minden idegszállával érzi a sors jelenlétét” — mondja az egyik hős. És itt van Malraux művészetfelfogásának magja is a következő gondolatban: „Úgy tűnik, hogy a művészet a világ megjavításának egyik formája, az emberi sors elől való menekülés eszköze”.

De felhangzik egy másik gondolat is: a rombolásé, a zsákutcába futásé, az önkörébe zárt polgári gondolaté, amely a második világháború utáni polgári nemzedékek életéért lesz. Ezek így elmélkednek: „Az ember nem önmagában érdekes, hanem abban, ami emberré teszi: és ez, szerencsétlenségünkre, a legfőbb különbsége is. Az emberek minél kevésbé vesznek részt civilizációjuk formálásában, annál hasonlóbba egymáshoz, de mert alig vesznek részt ebben a munkában, veszik emberségük... Az ember állandósága a semmiben van...” És még egy gondolat: „Szi-szifosz örök”.

Szemelláthatóan két elv: az élet és a halál elve, a reményé és a reménytelenségé csap össze ebben a Malraux re-

gényében. A polgári társadalom alkonyát hirdeti, ott látja a polgári társadalmat az élet, a társadalmi fejlődés választóján, és látja azt is, hogy bármerre induljon: útja a halálba visz. Fáj neki ez a pusztulás. Az altenburgi évszázados fák néma, görcsösen az ég felé kapaszkodó ágaikkal, amint néma tömegükkel lefutnak a Rajnára, körül ölelik Strasbourg-t, a szorgos emberi munka jeleit: a szelíd szőlőtőkéket, a mezőket, és az emberek ellenére, örök átváltozásként élnek, egyszerre támasztva a szemléelőben a mulandóság és a

halhatatlanság érzését, az emberi társadalmak mulandóságát és a benne állandóan megújuló élet örökkévalóságát. Az első imperialista háború előestéjén vagyunk. Nőnek az emberi aggodalmak, és a nap alacsonyán halad az égen, hogy az estbe füljön.

A regény lírájában ott dobog a halálharang sírása is, elterül Nyugat mezőin, majd az ágyúk éles torka elnyomja ezt a hangot. Haldoklik egy világ és születik egy igazabb emberiség. Nem véletlen, hogy André Malraux immár tizenöt éve nem ír regényt.

A képeskönyv

Bori Imre

KERESZTURY DEZSŐ: A MAGYAR IRODALOM KÉPESKÖNYVE, MAGVETŐ, BUDAPEST, 1956.

Szép szerkesztői és kiadói vállalkozás gyümölcsét kaptuk kézhez Keresztury könyvében. Régen hiányzott már egy ilyen könyv a magyar irodalomról. Mert az irodalomtudomány ugyan hasznos könyvek seregében adta közzé eredményeit, de ahogy Keresztury a bevezetőben írja az irodalomhoz: „... hozzá tartozik a művek köntösének, szemléletes megjelenítésének sokrétű, s az ember alkotásai közt nem jelentéktelen története is...”

A szerkesztő rövid és tömör történeti bevezetői előzik meg egy-egy kor képanyagát. Ezt pedig egyszerűen, az olvasó számára kinyilatkoztatató idézetek teszik nemcsak gyönyörködtető és tanulságos látnivalóvá, hanem olvasmányá is. De

a szerkesztő a régi magyar irodalom bűvára elsősorban, és míg a képanyag a magyar irodalom régebbi korszakainak emlékeit híven és egész gazdagságában feltárja, addig a legújabb kori magyar irodalomnak aránylag kevesebb hely és invenció jutott. A könyv és a szerkesztő erényei és hibái is ebből származnak.

Erényei sokoldalúak, amikor a régi magyar irodalomról beszél, amikor régebbi korok levegőjét akarja felidézni. Az első lapok például, amelyek az ismeretlenségbe vesztett hagyományirodalom korát elevenítik meg, a maguk nemében remekül érzékeltetik a kort. A Lehel kürtjének faragványai Bizanc felé mutatnak, a Ka'evala énekesnő finnugor hagyományokra utal, ezt erősítik a kotta-mellékletek is, magyar regősdallam és a rokon finn ének kottafejei; szellemesen oldotta meg történeti ének-költészetünk első emlékének, Szabács viadalának bemutatását: az eredeti kéz-